

XFTAP 06.35.33

С. Рейдолда

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: sau_1981@mail.ru)*

Ұлттық шоттар жүйесіндегі жиынтық ұлттық өнім мен жиынтық ішкі өнімнің экономикалық табиғаты

Аңдатпа. Бұл мақалада мемлекеттік басқару органдарына жұмсалатын бюджет шығындарын анықтаудың теориялық-әдістемелік негізі қарастырылған. Мемлекеттік шығындардың есебі ұлттық шоттар жүйесі мен оның негізгі көрсеткіштері – жиынтық ұлттық өнім және жиынтық ішкі өнімі арқылы айқындалады. ЖҰӨ мен ЖІӨ экономикалық мәнін және ерекшеліктері ашылып көрсетілген. Экономикалық мазмұны бойынша бұл көрсеткіштер өзара өте жақын және оларды ЖҰӨ/ЖІӨ деп жалпы қабылданған бойынша белгілеуге болады. Алайда әлемдегі дамыған елдерде ЖІӨ-нен ЖҰӨ-нің құндық сипаты шамамен 1-2 пайызға артық, ЖҰӨ тек ұлттық экономикада өндірілген барлық соңғы тауарлар мен қызметтердің нарықтық құнын ғана есепке алмайды, сонымен қатар трансұлттық компаниялардың шетелдегі бөлімшелерінде белгілі бір уақыт аралығындағы өндірілген өнімді де есепке алады. Қазақстан экономикасындағы бұл көрсеткіштер дәлме-дәл келеді, өйткені ұлттық өнімнің көлемін өсіретін трансұлттық компаниялар жоқ. ҰШЖ экономикалық жағдайдың жинақтаушы көрсеткіші болып табылатын жиынтық ұлттық өнім көрсеткішін анықтауға ғана емес, экономикалық статистиканың әр түрлі амалдарын бірлесе қолдануға және бағыттауға мүмкіндік беретін концептуалдық негізді қамтамасыз етуде іс жүзіндегі мәні зор болып табылады.

Қазақстан үшін негізгі мәселе ЖІӨ мемлекеттік шығынның үлесін ұлғайту емес, осы шығындардың құрылымын, сапасын, тиімділігін және реттелуін жетілдіру қажет екендігі атап көрсетілген.

Түйін сөздер: ұлттық шоттар жүйесі, жиынтық ішкі өнім, жиынтық ұлттық өнім, мемлекеттік шығындар, ұлттық шоттар, экономика секторлары, мемлекеттік қарыз, инвестиция, қоғамдық табыстар.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2019-3-96-104>

Мемлекеттік басқару органдарының қызметі оларға жүктелген мемлекеттік қызметтерді орындау мемлекеттік бюджет шығынымен анықталатын мемлекеттік сатып алу арқылы жеткізілетін тауарлар, жұмыстар және қызметтермен қамтылу дәрежесіне байланысты болады.

Мемлекеттік шығындарды анықтаудың теориялық-әдістемелік негізіне келесі экономистердің зерттеулері жатады: жиынтық ұлттық өнімді есептеу әдістері мен ұлттық есептеу жүйесін жасауға үлкен еңбек сіңірген, Нобель сыйлығының иегері С. Кузнец, Р. Стоун, М. Гильберт және басқалары [1, 32 бет.]. Бұл бағытта экономикалық ойларды Н. Грегоги Мэнкью [2, 59 бет], Р. Дорнбуш, С.Фишером [3, 55 бет.], Макконнелл К.Р., Брю С.Л. [4, 135 бет.], Д.Д. Сакс, Ф. Ларрен Б. [5, 224 бет.], Дж. Стиглиц [6, 228 бет.], Л.И, Якобсон [7, 102 бет.] сияқты экономистер зерттеген және мемлекеттік шығындарды анықтауға қолданған.

Экономикалық әдебиеттердегі мемлекеттік сатып алу мәселелері «жиынтық ұлттық өнім» көрсеткіштерімен байланысты қарастырылған. Макроэкономикалық көрсеткіштер жүйесінде экономистердің біреуі «жиынтық ұлттық өнім» деп қолданса, ал өзгелері «жиынтық ішкі өнім» деп қолданған. Экономикалық мазмұны бойынша бұл көрсеткіштер өзара өте жақын және оларды ЖҰӨ/ЖІӨ деп жалпы қабылданған бойынша белгілеуге болады. Алайда әлемдегі дамыған елдерде ЖІӨ-нен ЖҰӨ-нің құндық сипаты шамамен 1-2 пайызға артық, ЖҰӨ тек ұлттық экономикада өндірілген барлық соңғы тауарлар мен қызметтердің нарықтық құнын ғана есепке алмайды, сонымен қатар трансұлттық компаниялардың шетелдегі бөлімшелерінде белгілі бір уақыт аралығындағы өндірілген өнімді де есепке алады.

Қазақстан экономикасындағы бұл көрсеткіштер дәлме-дәл келеді, өйткені ұлттық өнімнің көлемін өсіретін трансұлттық компаниялар жоқ.

Ұлттық шоттар жүйесі БҰҰ статистикалық комиссиясымен жасалған, 1953 жылдан бері нарықтық экономикасы бар 150 астам елдерде қолданылып келе жатыр және халықаралық стандарт ретінде қолданылады. ҰШЖ – ресурстар мен оларды пайдалану сәйкестігі байқалған кезде елдегі жалпы экономикалық тепе-теңдік идеясын сипаттайтын, макроэкономикалық процестерді бейнелеу және талдау үшін қолданылатын өзара байланысты көрсеткіштердің жүйесін айтамыз [8, 115].

ҰШЖ негізгі мақсаты ұлттық өнім мен ұлттық табысты құру және пайдалану процесін кешенді және жан-жақты талдауды ақпараттық қамтамасыз ету болып табылады. ҰШЖ экономикалық жағдайдың жинақтаушы көрсеткіші болып табылатын жиынтық ұлттық өнім көрсеткішін анықтауға ғана емес, экономикалық статистиканың әр түрлі амалдарын бірлесе қолдануға және бағыттауға мүмкіндік беретін концептуалдық негізді қамтамасыз етуде іс жүзіндегі мәні зор болып табылады.

ҰШЖ негізінде белгілі бір кезең аралығындағы әр түрлі экономикалық қызметтерге байланысты ағынды сипаттайтын өзара байланысты шоттардың реттілігі жатыр. ҰШЖ жалпы сипаты бухгалтерлік баланс түрінде құрылған шоттардың жиынтығын білдіреді: әрбір жазба кіріс және шығыс баптары бойынша екі рет жазылады.

ЖҰӨ нарықтағы барлық өндіріс көлемін сатып алуға қажетті барлық шығындардың сомасы ретінде өлшенеді. Бұл әдіс ЖҰӨ өндірістік немесе шығын бойынша анықтау амалы те деп аталады. Екінші әдіс бойынша ЖҰӨ тікелей өндіру процесінде құрылған немесе алынған табыс тұрғысынан өлшеніп анықталады, бұл әдіс ЖҰӨ келіп түсуі бойынша, бөлінуі немесе табыс бойынша анықтау деп аталады. Бұл екі әдісті қолдану ЖҰӨ берілген жылы өндірілген барлық өндіріс көлеміне жұмсалған барлық шығындардың сомасы ретінде немесе берілген жылы өндірілген барлық өндіріс көлемінен алынған барлық табыстың қосындысы ретінде анықтауға байланысты, яғни берілген жылы өндірілген тауарлардың шығынының көлемі сатып алудан түскен табысқа тең болады. Бұл ақшаны жұмсау және алу мәні бойынша бір мәміленің екі жағын білдіретін бір-біріне дәлме-дәл екендігін көрсетеді.

Табыстар мен шығындардың теңдігі есептің келесі ережесінен туындайды: өнімді алуға кеткен барлық шығындар міндетті түрде осы өнімді өндірушілердің табысы болып табылады. Бұл ережеге сәйкес кез келген мәмілеге сәйкес шығынның көлемі өзгерсе табыс та өзгереді, әрбір мәміленің нәтижесінде табыс та, шығынның көлемі де өзгереді [9, 60 бет]. Бұл ереже іс жүзінде бухгалтерлік есептегі екі жақты жазу қағидасында қолданылады.

Сонымен тақырыпты зерттеу мақсаты ЖІӨ есепке алынатын қоғамдық табыстардың неден құралатындығын жекелей емес жалпы көрсете отырып, мемлекеттік шығындардың теориялық негізін қарастыру болып табылады.

ЖІӨ есепке алынатын қоғамдық табыстар мынадан тұрады [5, с. 140-141]:

- еңбекақы түріндегі жұмысшылардың еңбегі үшін сыйақы және жалдамалы еңбекті пайдаланатын мемлекет және кәсіпкерлердің қосымша төлейтін көптеген сыйақыларынан;
- жылжымайтын мүліктер мен табиғи ресурстарды иеленушілерден алынатын ренталық төлемдер;
- ақшалай капиталды қоюшылар мен жеке бизнеске сыйақы ретіндегі пайыздан;
- корпоративтік емес кәсіпкерлік сектордың меншігінен алынған табыстан, сондай-ақ корпорация пайдасынан;
- бизнеске жанама салық және амортизация сияқты табысқа қатысы жоқ шығындар мен төлемдерден.

Дамыған елдердегі жиынтық ұлттық өнімнің жылдық өндірісінің нарықтық құнын қайта есептеу кезінде барлық мүмкін шығындар енгізіледі. Алайда өндірілген өнімді бөлу

оның қызметтік тағайындалуына сәйкес жүзеге асырылады, сондықтан ұлттық шоттар жүйесіндегі ЖІӨ құрамына кіретін шығындар төрт үлкен топқа бөлінеді:

ЖҰӨ Ү белгісімен белгілесек, онда келесі формуланы шығарып алуға болады:

$$Y-C + I_g + G + X_n, \quad (1)$$

мұндағы, C - жеке тұтыну шығындары;

I_g - жиынтық жеке ішкі инвестициялар;

G - тауарлар мен қызметтерді мемлекеттік сатып алу;

X_n - таза экспорт.

Әлемдік нарықтық экономикада қолданылатын бұл топтарды қызметтік тағайындауы тұрғысынан қарастырсақ мынандай шығындар кіреді: жеке тұтыну шығындары үй шаруашылығының ұзақ мерзімде пайдаланылатын тұтыну құралдарына, аралық тұтыну тауарларына, әр түрлі қызметтерді тұтыну шығындары.

Екінші шығындар тобына үш компонент бойынша инвестициялық тауарларға жұмсалатын өндірістік компаниялардың шығыны: машиналарды, жабдықтарды және станоктарды сатып алу шығындары, яғни өндіріс үшін қажетті өндіріс құралдары; тұрғын үй құрылысын қоса алғандағы барлық құрылыс шығындары кіреді, өйткені олар табыс әкелетін активтер; қорлардың өзгеруі, болашақта қайтарымын беретін «тұтынылмаған өнім» болып табылады.

Шығындардың үшінші тобы мемлекеттік органдардың соңғы өнімді және ресурстарды оның ішінде жұмысшы күшін тікелей сатып алу шығындары кіреді. Алайда оған мемлекеттік трансферттік төлемдер енгізілмейді, өйткені мұндай шығындар ағымдық өндірістің ұлғаюын сипаттайды және мемлекеттік табысты белгілі бір жанұяға және тұлғаға жай бере салу болып табылады.

Соңғы шығындар тобы – таза экспорт шығындары – шетел тауарлары мен қызметтеріне деген ұлттық шығыннан ұлттық тауарға деген шетелдің шығынының артуын білдіреді. Бұл шығындар сыртқы экономикалық қызметті жүзеге асыруға байланысты және экспорт пен импорттық өнім арасындағы айырма ретінде анықталады.

Бұл компоненттер ішкі нарықтағы тауарлар мен қызметтерге деген жиынтық сұраныс компоненттерін, сондай-ақ ЖІӨ шығын бойынша есептеуді білдіреді. Тауарлар мен қызметтерді мемлекеттік сатып алу арқылы қанағаттандырылатын мемлекеттік тұтынуды анықтау үшін үлкен мәнге ие – бұл тақырыпты зерттеудің пәні болып табылады. Осы төрт топтың екеуі: C және I_g , мемлекеттік емес, жеке сектордың шығындарын көрсетеді, G – мемлекеттік немесе қоғамдық сектор шығындары, X_n – аралас сектор шығындары, өйткені сыртқы экономикалық қызметпен жеке сектор да, мемлекеттік сектор да айналысады.

Әдістемелік тұрғыдан Қазақстанның ҰШЖ халықаралық ұйымдардың ҰШЖ мәселелеріне байланысты жасалған ұсыныстар негізіне құрылған. ҰШЖ төлем балансы мен саалаарлық баланстың негізгі әдістемелік ережелері бойынша біріздендірілген. Мәліметтерді мемлекеттің экономикалық жағдайын талдау үшін халықаралық экономикалық ұйымдар кеңінен қолданады. ҰШЖ негізінде Қазақстанда салық салу, несие саясаты, экономиканың өсу қарқыны, мемлекеттік бюджеттің тапшылығы, жұмыссыздық пен инфляцияны реттеу саласындағы экономикалық үлгілер мен болжамдар жасалады.

Қазақстанда қолданылатын ҰШЖ пайдалану әдісімен есептелген ЖІӨ барлық экономикалық секторлардың соңғы тұтыну, жиынтық жинақтау және таза экспорт шығындарының қосындысымен сипатталады [9, 178 бет].

Соңғы тұтыну шығындары мемлекеттік мекемелер мен үй шаруашылығының шығындары және үй шаруашылығына қызмет көрсететін коммерциялық емес ұйымдардың

шығындары болып бөлінеді. Басқа жағынан соңғы тұтыну шығындары тауарлар, жеке қызметтер мен ұжымдық қызметтер шығындары болып бөлінеді. Тауарлар мен жеке қызметтер әрқашан нарықта сатылып, сатылып алынуы мүмкін, я болмаса табиғи нысандағы трансферт ретінде ұсынылуы мүмкін. Ұжымдық қызметтер – бұл бір сәтте қоғамның барлық мүшелеріне немесе оның жекелеген бөлігіне ұсынылатын қызметтер (мысалы, мемлекеттік басқару немесе қауіпсіздікті қамтамасыз ету). Үй шаруашылығының соңғы тұтынуы тауарлар мен жеке қызметтерді тұтынуды білдіретіні көрсетілуі мүмкін. Жиынтық жинақтау негізгі қорларды жиынтық жинақтаудан, құндылықтарды таза тұтынудан (сатып алу мен сатудың айырмасы) және материалдық айналым қорларының өзгерісінен құралады. ЖІӨ шығындарының ұлттық есептеу жүйесіндегі сипатына жүргізілген салыстырмалы талдау 1 кестеде келтірілген.

Кесте 1

Жиынтық ішкі өнім шығындарының ұлттық есептеу жүйесінде сипатталуы

Халықаралық стандарттарда қолданылатын ҰШЖ	Қазақстанда қолданылатын ҰШЖ
С - жеке тұтыну шығындары	С - үй шаруашылығының шығындары
Ig – жиынтық ішкі таза инвестиция	Ig – жиынтық жинақ
G – тауарлар мен қызметтерді мемлекеттік сатып алу	G – мемлекеттік мекемелер мен коммерциялық емес ұйымдардың шығындары
Xп – таза экспорт	Xп - таза экспорт
Ескерту: Кесте автормен құрастырылған	

Қазақстандағы ұлттық есептеудің қолданылуын дамыған елдермен салыстырлуы төртінші компоненттің сәйкес келетінін, алғашқы үшеуінің халықаралық стандарттардан өзгеше белгіленетінін көрсетеді.

Алғашқы С компонентін қарастырайық. Экономикалық теорияда «үй шаруашылығының шығындары» деген ұғым жеке тұтыну шығындары деген ұғымнан кеңірек, өйткені үй шаруашылығы дегеніміз барлық жабдықтаушыларды білдіреді, яғни халықаралық стандарттардағы сияқты тек тұтыну тауарларының шығыны ғана емес өндіріс құралдарының шығындарын да көрсетеді.

Екінші Ig компоненті, «жиынтық жинақ» терминінің қолданылуы мәні бойынша экономиканы инвестициялауды білдіреді, бірақ та инвестициялардың меншіктік нысанын сипаттамайды.

Үшінші G компоненті: халықаралық стандарттарда қолданылатын сияқты тауарларды және қызметтерді мемлекеттік сатып алудың орнына «мемлекеттік мекемелер мен коммерциялық емес ұйымдардың шығындары» ретіндегі компонент құрылған. Осыған орай бідіз көзқарасымыз мемлекеттік шығындарды қанағаттандыру арқылы тауарлар мен қызметтерді мемлекеттік сатып алудың қызметтік тағайындалуына түйісіп отыр.

Формалдық логиканың бір әдісін қолдана отырып, абстрактыдан нақтыға қарай қарастырсақ, әлемдік әдебиеттердегі ЖІӨ үшінші компоненті - G нақтылана түседі. Өйткені тауарлар мен қызметтерді мемлекеттік сатып алу алдымен ұлттық экономикадағы мемлекеттік сектордың қажеттілігін қанағаттандыруға арналғандығын Сакс Дж.Д., Ларрен Ф.Б. келесі төрт санатқа бөледі:

- мемлекеттік сектордағы тұтыну (G) белгіленген, мемлекеттік сектордың жұмысшыларының еңбекақысы, ағымдық тұтыну үшін тауарларды сатып алу төлемі;
- мемлекеттік инвестиция (Ig) өндіріске капитал салымы және құрылысқа байланысты әр түрлі капиталдық шығындар енеді;

- жеке секторға трансферттер (Tr) зейнетақы, жұмыссыздық бойынша сақтандыру, ардагерлерге жеңілдіктер және өзге де төлемдер;

- мемлекеттік қарыздар бойынша пайыздар (rDg).

Олар қаржылық шығындарды екі топқа бөліп көрсетеді: тауарлар мен қызметтерді сатып алу және еңбекақы бойынша төлемдерді сипаттайтын ағымдық шығындар (G), пайыздарды төлеу бойынша шығындар (rDg) және трансферттер (Tr); капитал салымы, немесе инвестиция (Ig).

Осылайша аталмыш мәселе бойынша экономикалық әдебиеттерге жүргізілген талдау келесідей қорытынды жасауға мүмкіндік берді: мемлекеттік сатып алудың экономикалық табиғаты жиынтық ішкі өнімнің шығын бөлігін анықтайды және мемлекеттік сатып алу компоненті болып табылады.

ЖІӨ мен мемлекеттік шығын және оның динамикасының араарсындағы байланыс Ресей және батыс елдерінде мынандай экономистердің зерттеу пәніне айналды: Б.Болотин, А.Савин, В.Бюриков, Е.Кузнецова, В.Кудров, Л.Фридман, М.Видясов.

XIX ғасырдағы Германияның экономисі XIX Адольф Генрих Вагнердің ЖІӨ мемлекеттік шығынның үлесінің өсуі – бұл себеп-салдарлық байланыс деп айтқаны осы күнге дейін «Вагнер заңы» ретінде белгілі [5, 125 бет].

Соңғы 50 жылда дамыған елдердің ЖІӨ мемлекеттік шығын үлесінің өскендігі дәлел бола алады: АҚШ - 1,4 есе, Германия - 1,5 есе, Франция - 1,3 есе, Ұлыбритания - 1,3 есе, Италия - 2,1 есе, Жапония - 2,0 есе.

Вагнер заңының негізгі мемлекеттік қызметтердің «жоғары сапалы игілікке» айналғандығымен түсіндіреді, яғни нарық субъектілерінің тарапынан мемлекеттік шығындардың сұраныс икемділігі бірден артық болып кетті. Табыстың өсуінің әрбір пайызы мемлекеттік шығындарға деген сұраныстың 1% өсуінен артық болады. Сондықтан жанбасына шаққандағы табыстың өсуінен ЖІӨ мемлекеттік шығындардың үлесінің өсуі көрініс табады.

Алайда бұл көрсеткіш мемлекеттің экономикадағы ролін толығымен сипаттамайды, ЖІӨ пайдалануға байланысты шаруашылық қызметтердің белгілі бір бөлігін ғана сипаттайды, яғни мемлекеттік аппараттарды қаржыландыру шығындарының бөлігін сипаттайды, өнеркәсіптік дамыған елдерде бұл көрсеткіш 2-3% аспайды.

Ж.Елубаевтың мазмұндауы бойынша мемлекеттік шығындар қоғамдық тұтынуды қанағаттандыру бойынша мемлекеттік қызметтерге байланысты шығындарға және мемлекеттік өнеркәсіпорындарын іске қосу мен салықтарды іздеу шығындары болып бөлінеді.

Алайда мемлекеттің экономикалық қызметінің барлық үлкен бөлігі ұлттық табысты тұтыну және қайта бөлуге байланысты, ЖІӨ мемлекеттік шығындардың елеулі бөлігі келесі қызметтерді жүзеге асыруға бағытталған:

1. Әлеуметтік теңсіздікті азайту, жасы мен денсаулық жағдайы бойынша еңбекке жарамсыздарды қамтамасыз етуге табыстарды қайта бөлу.

2. Елдегі салааралық тиімді пропорцияны қолдау үшін ресурстарды қайта бөлу.

3. Макроэкономикалық тұрақтылықты қолдау, яғни баға тұрақтылығын, еңбек пен капиталдың толық пайдаланылуын қамтамасыз етуге жеке секторларға әрекет ету. Сондай-ақ бұл салықтық саясатқа, мемлекеттік несиелер мен субсидияларға байланысты.

Мемлекеттік шығындардың осылайша өсуінің себебін қарастыру аса маңызды. Бұны тек қана қорғануға бюджет шығынының өсуі деп түсіндіру дұрыс болмас еді (соғыс техникасының күрделеніп, қымбаттауы білікті персоналдарды даярлау және қаржыландыру шығындарын өсіреді). Соңғы жарты ғасырда индустралды дамыған елдердің әскери шығындары бюджет шығындарының немесе ЖІӨ үлесі ретінде азаюы байқалады. Дамыған елдерде тұрақты күйде және жалпы бюджет шығындарының 7 - 8% құрайды. Осылайша дамыған елдердің мемлекеттік шығындарының қалған бөлігі бүгінгі таңда 80-нен 87% дейін құрайды.

Бұл шығындар келесі мақсаттарға арналған:

1. Әлеуметтік теңсіздікті қамтамасыз ету. Оған зейнетақы, мүгедектікке, соғыс ардагерлеріне, жұмыссыздарға тұрғын үй, тамақ немесе өзге де көмектер ретіндегі төлемдер жатады.

2. Мемлекеттік шығындардың құрылымдық элементтерін талдау нәтижесі оның құрамының ең үлкен бөлігін әлеуметтік шығындар құрайтынын көрсетеді (білім беру, денсаулық сақтау, зейнетақы, жәрдемақы) және әрбір елде оның өсу қарқыны байқалуда. Барлық дамыған елдерде мұндай трансферттердің үлесі өсуде және орташа есеппен 27% құрайды. Бұл қол жеткізілген экономикалық мүмкіндік дамыған елдерде әлеуметтік саясатты жүргізуге болатынын, ал зейнетақы шығындарының өсуі зейнеткерлік жастағы халықтың өндіріс процесінде жұмысбасты белсенді бөлігінен көбейгендігі объективті фактор ретінде түсіндіреді.

3. Халықаралық бәсекеқабілеттілікті және тиімді өндіріс құрылымын қолдау. Нарықтық экономикада инвестиция құрылымы жеке кәсіпкерлермен анықталатынына қарамастан, мемлекет ел үшін неғұрлым тиімді салалық өндірістік және экспорттық пропорцияны, аймақтардың даму біркелкілігін қолдауы тиіс. Бұл жеке несие берушілерге мемлекеттік кепіл беру, мемлекеттік бюджеттен субсидия, мемлекеттік несиелерді басымдылығы бар аймақтар мен салаларға беру арқылы жүзеге асырылады.

4. Макроэкономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету. Қазіргі жағдайда ұлттық шаруашылықтың ашықтығының ұлғаюының жағымды жақтары болғанымен кері тұстары да бар. Мысалы, жоғары өтімді ресурстарды ірі ауқымда орналастыру ұлттық валюта бағамының өсуіне немесе төмендеуіне ықпал етеді, нәтижесінде елдің жапа шеккен ішкі нарығында бағаның өзгеруі орын алады, сондай-ақ тауарлар мен қызметтерді үнемдеуде халықаралық бәсекеқабілеттілік те өзгереді, нәтижесінде сауда балансы да өзгереді. Бұның барлығы инфляция қарқынына, жұмысбастылық деңгейіне, халықтың табысына, төлем балансының жағдайына, мемлекеттік бюджеттің табыстары мен шығындарына әсерін тигізеді және мемлекет тарапынан көңіл бөлуді талап етеді, макроэкономикалық тепе-теңдікті ұстау мақсатында елдегі жағдайға жылдам көңіл бөлуге дайындықты қажет етеді. Осындай жағдайда мемлекеттік реттеудің салықтық, валюталы, ақша және несиелік құралдарының рөлі артады.

Осылайша экономиканы нарықтық және мемлекеттік реттеудің әрекеттестігі неғұрлым күрделенген және жетілдірілген, тұрақты өзін-өзі дамытатын жүйені білдіретіндігіне қорытынды жасауға болады. Бұл жерде реттеушіні қоғамдық таңдау байқалады. Алғашында қолданбалы реттеуші жүйе бола отырып, бұл аралас механизм экономикалық өмірдің күрделенуіне байланысты үнемі эволюцияға ұшырап, өзгермелі ортаға бейімделуде.

Б. Болотин бұл мәселені зерттей отырып, ЖІӨ мемлекеттік шығынның үлесі мен осы көрсеткіштің өсу қарқынының арасындағы кері байланыс туралы айтқаны кейбір экономистерді ЖІӨ 25% өсуі экономикалық дамуда көрінеді деген ойға жетелейді. Алайда бұл теориялық ұстаным әлемдік экономика тәжірибесінде расталмады.

Біз В. Кудровтың ұстанымымен келісеміз, өйткені Қазақстан және ТМД елдері үшін негізгі мәселе ЖІӨ мемлекеттік шығынның үлесін ұлғайту емес, осы шығындардың құрылымын, сапасын, тиімділігін және реттелуін жетілдіру қажет деп атап көрсетті.

Сонымен бұл мәселе бойынша зерттелген әдебиеттер мен келтірілген мәліметтер бірден әлемнің дамыған елдерінің жиынтық ішкі өніміндегі мемлекеттік шығындардың өсу тенденциясын сипаттайтынын көрсетті.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Кузнецов К.В. Международная практика и российские реалии госзакупок / К.В. Кузнецов // Госзаказ. – 2005. - № 2. – С. 32
- 2 Грегори М.Н. Макроэкономика / М.Н. Грегори ; пер. с англ. - М.: Изд-во МГУ, 1994, 59 с.
- 3 Дорнбуш Р., Фишер С. Макроэкономика / Пер. с англ. - М.: ИНФРА-М, 1997. - 55 с.
- 4 Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю / пер. с англ. Т. 1. - М.: ИНФРА, 2000. - 135 с
- 5 Сакс Дж.Д. Макроэкономика. Глобальный подход / Дж.Д.Сакс, Ф.Б. Ларрен ; пер. с англ. - М.: Дело, 1966. - 224 с
- 6 Стиглиц Дж.Ю. Экономика государственного сектора / Дж.Ю. Стиглиц - М : ИНФРА-М, 1997.-228 с
- 7 Кучукова Н. Законодательные основы реформирования бюджетной системы Республики Казахстан // Финансы. - 2002. - № 2. -15 с.
- 8 Елубаева Ж.М. Государственное финансовое обеспечение производства общественных товаров и услуг / Ж.М. Елубаева // Каржы-Каражат. - 1999.- № 2. -141 с
- 9 Кулекеев Ж.А. Проблемы эффективности использования государственного бюджета Республики Казахстан в условиях развития рыночных отношений / Ж.А. Кулекеев, А.Ж. Султангазин, А.Б. Зейнельгабин, А.М. Мухаметкарим под общ. ред. А.С. Серикбаева. - Астана: Академия государственной службы при Президенте Республики Казахстан, 2003. -194 с

С. Рейдолда

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Экономическая природа совокупного национального продукта и совокупного внутреннего продукта в системе национальных счетов

Аннотация. В данной статье рассмотрена теоретико-методическая основа определения расходов бюджета на органы государственного управления. Учет государственных затрат определяется системой национальных счетов и ее основными показателями – валовым национальным продуктом и валовым внутренним продуктом. Раскрыты экономические значения и особенности ВВП и ВВП. По экономическому содержанию эти показатели взаимно близки и их можно определить как ВВП/ВВП в целом. Однако в развитых странах мира стоимостный характер ВВП превышает ВВП примерно на 1-2 процента, ВВП не учитывает только рыночную стоимость всех последних товаров и услуг, произведенных в национальной экономике, но также учитывает продукцию, произведенную за определенный промежуток времени в подразделениях транснациональных компаний за рубежом. Эти показатели в экономике Казахстана равны, так как нет транснациональных компаний, которые увеличивают объемы национального продукта. СНС имеет практическое значение в обеспечении концептуальной основы, позволяющей не только определить показатель совокупного национального продукта, который является сводным показателем экономической ситуации, но и направлять различные подходы экономической статистики.

Для Казахстана основной проблемой является не увеличение доли государственных расходов в ВВП, а совершенствование структуры, качества, эффективности и регулирования этих затрат.

Ключевые слова: система национальных счетов, валовой внутренний продукт, валовой национальный продукт, государственные расходы, национальные счета, сектора экономики, государственный долг, инвестиции, общественные доходы.

S. Reydolda

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Economic nature of total national product and total domestic product in the system of national accounts

Annotation. This article discusses the theoretical and methodological basis for determining budget expenditures on public administration. Public expenditure accounting is determined by the system of national accounts and its main indicators – gross national product and gross domestic product. Economic values and features of GNP and GDP are revealed. In terms of economic content, these indicators are mutually similar and can be defined as GNP/GDP as a whole. However, in the developed world, the value of GNP exceeds GDP by about 1-2 per cent, GNP does not take into account only the market value of all recent goods and services produced in the national economy, but also takes into account products produced over a certain period of time in the units of transnational companies abroad. These indicators in the economy of Kazakhstan are equal, as there are no transnational companies that increase the volume of the national product. The SNA is of practical importance in providing a conceptual framework that not only identifies the indicator of the aggregate national product, which is a composite indicator of the economic situation, but also guides different approaches to economic statistics.

For Kazakhstan, the main problem is not the increase in the share of public expenditure in GDP, but the improvement of the structure, quality, efficiency and regulation of these costs.

Keywords: system of national accounts, gross domestic product, gross national product, public expenditure, national accounts, economic sectors, public debt, investment, public revenues.

References

- 1 Kuznecov K.V. Mezhdunarodnaja praktika i rossijskie realii goszakupok [International practice and Russian realities of public procurement], Goszakaz (2), 32 (2005) [in Russian].
- 2 Gregori M.N. (1994). Makroekonomika [Macroeconomics]. (Izd-vo MGU, Moscow, 1994) [Russian Version trans. from English]
- 3 Dornbush R. & Fisher S. (1997). Makroekonomika [Macroeconomics]. M.: INFRA-M [in English]
- 4 Makkonnell K.R., & Brju S.L. Jekonomiks (2000). Principy, problemy i politika [Principles, problems and policies]. K.R. Makkonnell, S.L. Brju ; INFRA – M [in English]
- 5 Saks Dzh.D. (1966). Makroekonomika. Global'nyj podhod [Macroeconomics. Global approach]. Dzh.D.Saks, F.B. Larren - M.: Delo [in English]
- 6 Stiglic Dzh.Ju. (1997). Ekonomika gosudarstvennogo sektora [Economics of the public sector]. Dzh.Ju. Stiglic - M : INFRA-M [in English]
- 7 Kuchukova N. (2002). Zakonodatel'nye osnovy reformirovanija bjudzhetnoj sistemy Respubliki Kazahstan [Legislative basis for reforming the budget system of the Republic of Kazakhstan Legislative basis for reforming the budget system of the Republic of Kazakhstan]. Finansy, 2, 10-15 [in Russian].
- 8 Elubaeva Zh.M. (1999). Gosudarstvennoe finansovoe obespechenie proizvodstva obshhestvennyh tovarov i uslug [State financial support for the production of public goods and services]. Karzhy-Karazhat, 2, 136-141 [in Russian].
- 9 Kulekeev Zh.A. (2003). Problemy effektivnosti ispol'zovanija gosudarstvennogo bjudzheta Respubliki Kazahstan v uslovijah razvitija rynochnyh otnoshenij [Problems of efficiency of use of the state budget of the Republic of Kazakhstan in the conditions of development of market relations]. Astana: Akademija gosudarstvennoj sluzhby pri Prezidente Respubliki Kazahstan [in Russian].

Автор туралы мәлімет:

Рейдолда С. – магистр, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті «Есеп және талдау» кафедрасының аға оқытушы, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Reidolda S. – master, elder teacher of «Account and analyze» L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakstan.